

ความพยายาม ความสำเร็จ และความขัดแย้ง
เกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา
ในช่วง พ.ศ. 2517 – 2521

โดย

รศ.ดร.ประยูร ศรีประสารณ์

จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ 46 ปี
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
สำนักนายกรัฐมนตรี
14 กุมภาพันธ์ 2545

รายงานนี้เป็นความเห็นทางวิชาการของผู้วิจัย
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย

379.593	สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
ส 691 ค	ความพยายาม ความสำเร็จ และความขัดแย้งเกี่ยวกับการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาในช่วง พ.ศ. 2517 – 2521/ ประยูร ศรีประสาธน์. กรุงเทพฯ : สกศ., 2545. 58 หน้า. ISBN 974-241-367-3 1. การปฏิรูปการศึกษา - ไทย 2. ประยูร ศรีประสาธน์ 3. ชื่อเรื่อง

รายงานการวิจัย เรื่อง ความพยายาม ความสำเร็จ และความขัดแย้งเกี่ยวกับการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาในช่วง พ.ศ. 2517 – 2521

สิ่งพิมพ์ สกศ.	อันดับที่ 85/2545
พิมพ์ครั้งที่ 1	กุมภาพันธ์ 2545
จำนวน	3,000 เล่ม
สงวนลิขสิทธิ์ตาม	พ.ร.บ.ลิขสิทธิ์ ปีพุทธศักราช 2541
จัดพิมพ์เผยแพร่	สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ถนนสุขโขทัย เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300 โทร. 0 2668-7123 ต่อ 2431,2433 โทรสาร 0 2669-7736 E-mail Address: report@onec.go.th WebSite : http://www.onec.go.th
ผู้พิมพ์	บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด 1,3 ซอย 48 ถนนจรัญสนิทวงศ์ แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด กรุงเทพฯ 10700 โทร. 0 2883-0417-8, 0 2434-9447 โทรสาร 0 2883-0419

คำนำ

เอกสารเรื่อง ความพยายาม ความสำเร็จและความขัดแย้ง เกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาในช่วง พ.ศ. 2517-2521 เล่มนี้จัดทำขึ้นเพื่อนำเสนอข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาในช่วงดังกล่าว ว่ามีจุดเริ่มต้นมาอย่างไร มีใครบ้างที่ร่วมรับผิดชอบ มีความพยายามดำเนินการอย่างไร มีการนำข้อเสนอเพื่อการปฏิรูปศึกษาไปปฏิบัติมากน้อยเพียงใด และมีข้อขัดแย้งประการใด จึงทำให้แนวปฏิรูปบางส่วนถูกทักท้วงจนถึงขั้นต้องมีการเปลี่ยนแปลงข้อเสนอดังกล่าวให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนไป

แม้การปฏิรูปการศึกษาในครั้งนั้น จะผ่านมาแล้วเกือบ 30 ปี แต่หากพิจารณาข้อเสนอแนวทางปฏิรูปการศึกษา จะเห็นว่าล้วนแล้วแต่สอดคล้องและคล้ายคลึงกับข้อเสนอเพื่อปฏิรูปการศึกษาที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

การจัดพิมพ์และเผยแพร่รายงานฉบับนี้ จึงมุ่งหวังที่จะใช้สิ่งที่เกิดขึ้นจากการปฏิรูปการศึกษาในช่วง พ.ศ. 2517 - 2521 มาเป็นบทเรียนสำหรับการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันเป็นสำคัญ เพื่อมิให้เกิดความขัดแย้งขึ้นอีกและเพื่อเป็นพลังผลักดันให้การปฏิรูปการศึกษาสำเร็จผลและมีการนำข้อเสนอไปปฏิบัติ

อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศชาติอย่างแท้จริง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติขอขอบคุณ
รองศาสตราจารย์ ดร.ประยูร ศรีประสาธน์ ผู้วิจัยและจัดทำรายงาน
ฉบับนี้ และหวังว่าข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ที่น่าเสนอในรายงานจะ
เป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจและเห็นความสำคัญของการปฏิรูป
การศึกษาเพื่อประโยชน์ของชาติต่อไป

(นายรุ่ง แก้วแดง)

เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

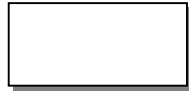
14 กุมภาพันธ์ 2545

สารบัญ

ความนำ	1
วัตถุประสงค์ของการจัดทำรายงาน	4
ที่มาของการปฏิรูปการศึกษา	4
การวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา	8
- วิธีดำเนินงาน	8
- สาระสำคัญของรายงาน	11
- สาระสำคัญของแนวการปฏิรูปการศึกษา	14
- ข้อเสนอเพื่อการปฏิรูปการศึกษา	16
- เงื่อนไขการปฏิรูปการศึกษา	18
- ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการปฏิรูปการศึกษา	18
- การพิจารณารายงานและข้อเสนอของคณะกรรมการฯ	19
การดำเนินงานของคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา	21
การดำเนินงานร่างแผนการศึกษา	24
ความพยายามที่จะดำเนินงานปฏิรูปการศึกษา	30
ผลที่ได้รับจากการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษา	33
การวิเคราะห์การดำเนินงานปฏิรูปการศึกษา	36
การวิเคราะห์ความขัดแย้งเกี่ยวกับข้อเสนอเพื่อปฏิรูปการศึกษา	46
ผลสำเร็จที่น่าภาคภูมิใจ	52
บรรณานุกรม	56

ความพยายาม ความสำเร็จ และความขัดแย้ง
เกี่ยวกับ
การดำเนินการปฏิรูปการศึกษาในช่วง พ.ศ. 2517 – 2521

รศ.ดร. ประยูร ศรีประสาธน์*



การดำเนินงานปฏิรูปการศึกษา ที่ได้จัดทำในช่วง พ.ศ. 2517-2521 แม้เวลาจะผ่านมาเกือบ 30 ปีแล้วก็ตามแต่ได้มีการยกขึ้นมากล่าวในเชิงตำหนิว่า เป็นการดำเนินงานที่นำความล้มเหลวต่อการจัดการศึกษามาถึงปัจจุบัน จนมีผลทำให้ต้องมาดำเนินการปฏิรูปการศึกษากันอีก นอกจากนั้นยังได้มีการระบุชื่อผู้ที่รับผิดชอบการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาในครั้งนี้นับว่าท่านว่าเคยเป็นผู้ทำความล้มเหลวให้ระบบการศึกษาไทยมาแล้วแล้วยังจะมาทำหน้าที่ปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันอีก

* กรรมการและเลขานุการคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา และกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการคณะกรรมการร่างแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ.2520)

ข้อกล่าวอ้างดังกล่าวมีความรุนแรงมาก และเข้าใจว่าเป็นข้อกล่าวอ้างที่มีได้มีการศึกษาหาข้อเท็จจริงอย่างครบถ้วน จึงมีความเข้าใจผิดพลาดไม่ตรงกับความเป็นจริง ผู้เขียนในฐานะผู้รับผิดชอบคนหนึ่ง จึงถือเป็นภาระหน้าที่ที่จะต้องแสดงให้เห็นประจักษ์ว่าความจริงเป็นอย่างไร มีปัญหา อุปสรรคประการใดบ้าง และการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาในครั้งนั้นมีความล้มเหลวจริงหรือไม่ และได้มีการนำข้อเสนอตามแนวปฏิรูปการศึกษาไปปฏิบัติจริงมากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ มีใครบ้างที่รับผิดชอบดำเนินงานในครั้งนั้น ทั้งนี้เพื่อจะมีได้มีการกล่าวอ้างที่คลาดเคลื่อนไม่ตรงกับความเป็นจริงต่อไป

ในการเขียนเอกสารครั้งนี้ ผู้เขียนได้อาศัยการค้นคว้าข้อมูลทั้งจากเอกสารต่าง ๆ เช่นคำสั่งแต่งตั้งรายงานของคณะกรรมการและคณะอนุกรรมการต่าง ๆ ที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการปฏิรูป รวมทั้งจากวารสารที่เสนอข้อมูลการดำเนินงานเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาในสมัยนั้น และจากการสอบถามจากกรรมการปฏิรูปการศึกษาบางท่าน ข้อมูลบางส่วนก็มาจากสิ่งที่คุณจัดทำรายงานได้พบ ได้เห็นและได้ยินมาด้วยตนเอง

เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนถูกต้องและไม่สับสนเกี่ยวกับการดำเนินงานเพื่อการปฏิรูปการศึกษาในครั้งนั้น จึงขอเรียนว่าในเบื้องต้นมีคณะกรรมการเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินงานอยู่ 3 คณะด้วยกัน คือ

1. คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ได้รับการแต่งตั้งจากคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน 2517 มี นายสิปพนนท์ เกตุทัต เป็นประธานและได้เสนอรายงานเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2517

2. คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา ได้รับการแต่งตั้งจากคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2518 มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธานและได้มีมติคณะรัฐมนตรีเห็นชอบในรายงานเมื่อวันที่ 4 มกราคม 2521

3. คณะกรรมการร่างแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2520) ได้รับการแต่งตั้งจากคณะกรรมการบริหาร สภาการศึกษาแห่งชาติ (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติในปัจจุบัน) เมื่อวันที่ 30 เมษายน 2518 โดยมีนายแพทย์บุญสม มาร์ติน เป็นประธานและมีการประกาศใช้แผนดังกล่าวเป็นแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 เมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2520

คณะกรรมการที่ดำเนินงานเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา ทั้ง 3 คณะ มีขอบเขตความรับผิดชอบต่างกัน แต่มีการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน โดยคณะกรรมการคณะแรกทำหน้าที่กำหนดหลักการ จุดมุ่งหมายและแนวทางการปฏิรูปการศึกษาของประเทศ คณะกรรมการคณะที่ 2 นำข้อเสนอของคณะกรรมการคณะแรกมากำหนดเป็นแนวปฏิบัติ และจัดทำแผนการเปลี่ยนแปลงเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติให้บรรลุผล ส่วนคณะกรรมการคณะที่ 3 ทำหน้าที่วางแผนแม่บทในการจัดการศึกษาของ

ประเทศ และการดำเนินการจัดร่างแผนการศึกษาแห่งชาติ โดย นำเอาข้อเสนอและหลักการสำคัญของคณะกรรมการคณะที่ 1 และ 2 มาบรรจุไว้ เพื่อให้มีผลในการนำไปปฏิบัติต่อไป ดังนั้น ในรายงานฉบับนี้จะนำเสนอการดำเนินงานและผลการดำเนินงานของคณะกรรมการดังกล่าวแต่ละคณะเป็นลำดับไป

วัตถุประสงค์ของการจัดทำรายงาน

1. เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษา ในช่วง พ.ศ. 2517-2521
2. เพื่อนำเสนอสาระสำคัญของแนวปฏิรูปการศึกษา ช่วง พ.ศ. 2517-2521
3. เพื่อวิเคราะห์ความพยายาม ความสำเร็จ และความล้มเหลวของการปฏิรูปการศึกษาในช่วง พ.ศ. 2517-2521

ที่มาของการปฏิรูปการศึกษา

การจัดการศึกษา ระบบการศึกษา และการจัดการเรียนการสอนก่อนการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษา พ.ศ. 2517 เป็นการดำเนินงานตามแผนการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2503 ซึ่งมีการจัดระบบโรงเรียนเป็นระบบ 4:3:3:2(3) กล่าวคือจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาเป็น 2 ตอน คือประถมศึกษาตอนต้น

4 ปี ประถมศึกษาตอนปลาย 3 ปี ส่วนระดับมัธยมศึกษาแบ่งเป็น 2 ตอน คือมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี และมัธยมศึกษาตอนปลายสายสามัญ 2 ปี สำหรับสายอาชีพ 3 ปี ส่วนการศึกษาภาคบังคับกำหนดไว้ 4 ปี แต่จะขยายเป็น 7 ปี โดยเริ่มขยายการศึกษาเป็นท้องที่ไปตามความพร้อมของแต่ละท้องที่ ด้านการบริหารการศึกษาได้มีการโอนการศึกษาประชาบาลหรือประถมศึกษาไปอยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนจังหวัดแทนกระทรวงศึกษาธิการที่รับผิดชอบมาแต่เดิม ส่วนการศึกษาระดับและประเภทอื่นส่วนใหญ่อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการ ยกเว้น ระดับประถมศึกษา และอุดมศึกษา ที่รับผิดชอบเพียงบางส่วน และมีสำนักนายกรัฐมนตรีรับผิดชอบจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ซึ่งต่อมาได้จัดตั้งและโอนให้ทบวงมหาวิทยาลัยรับผิดชอบ นอกจากนี้ยังมีหน่วยราชการอีกหลายแห่งที่รับผิดชอบการจัดการศึกษา ส่วนใหญ่เป็นการศึกษานอกระบบ การศึกษาเฉพาะกิจ และการศึกษาสำหรับบุคคลเฉพาะกลุ่ม การจัดและบริหารการศึกษาในช่วงเวลานั้น อยู่ในภาวะขาดเอกภาพทั้งในเชิงนโยบายและการบริหาร มีความซ้ำซ้อนสิ้นเปลืองและขัดแย้งกันมาก ส่วนคุณภาพการศึกษานั้น ปรากฏว่ามีเด็กจำนวนมากที่จบประถมศึกษาแล้วอ่านหนังสือไม่ออก รวมทั้งหลักสูตรและเนื้อหาสาระการจัดการเรียนการสอนก็ไม่สอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

จากข้อขัดข้องเกี่ยวกับการศึกษาดังกล่าว ได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบโรงเรียน หลักสูตรระบบบริหารการศึกษามาตั้งแต่ พ.ศ. 2512 โดยกรมสามัญศึกษา ได้จัดประชุมวิชาการเรื่องบทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา และคณะผู้เชี่ยวชาญจากธนาคารโลกได้นำเสนอต่อ สภาการศึกษาแห่งชาติเมื่อเดือนมิถุนายน 2514 เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงระบบโรงเรียนให้เป็นระบบ 6:3:3 เพราะการขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 4 ปีเป็น 7 ปี ให้ทั่วถึงทุกพื้นที่เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก

ต่อมาเมื่อมีการปฏิวัติ นำโดย จอมพลถนอม กิตติขจร เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2514 ในช่วงปฏิวัติ ได้มีผู้จัดทำข้อเสนอการปฏิรูประบบโรงเรียนของประเทศ ต่อคณะปฏิวัติเมื่อเดือนมกราคม 2515 และคณะปฏิวัติได้สั่งให้สภาการศึกษาแห่งชาติพิจารณา คณะกรรมการบริหาร สภาการศึกษาแห่งชาติ ได้นำข้อเสนอนั้นมาพิจารณาร่วมกับข้อเสนอของคณะผู้เชี่ยวชาญจากธนาคารโลกและพิจารณาเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงตามข้อเสนอดังกล่าวเป็นเรื่องที่ต้องใช้ค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นอย่างน้อย ร้อยละ 8 ต่อปี จึงควรได้มีการศึกษาพิจารณาอย่างรอบคอบถึงความเป็นไปได้ และประโยชน์ที่จะได้รับ ด้วยเหตุนี้จึงได้มอบหมายให้ สภาการศึกษาแห่งชาติไปทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยละเอียดก่อน

ในช่วงเวลาของการปฏิวัติระหว่าง พ.ศ. 2514-2515 กระทรวงศึกษาธิการได้ยกร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ เพื่อใช้เป็นแม่บทจัดการศึกษาของประเทศ โดยมีสาระสำคัญที่จะให้โอนการจัดการศึกษาทุกระบบ และประเภทให้อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้มีเอกภาพในการบริหารและให้มีประสิทธิภาพในการดำเนินงานเพื่อผลสำเร็จในการสร้างพลเมืองดี กระทรวงศึกษาธิการได้ส่งร่างพระราชบัญญัติฉบับนั้นเสนอต่อคณะปฏิวัติ เมื่อร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับดังกล่าว มีการเผยแพร่ในวงกว้างปรากฏว่า มีเสียงคัดค้านมากกว่าเสียงสนับสนุน คณะปฏิวัติจึงให้ระงับการประกาศใช้ร่างพระราชบัญญัติฉบับนั้นลง

หลังเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2516 ได้มีเสียงเรียกร้องและประท้วงในเรื่องต่าง ๆ มากมาย เช่นการเรียกร้องของกรรมกร ชาวนา ชาวไร่ และผู้ยากไร้ เพื่อขอความเป็นธรรมในเรื่องต่าง ๆ เป็นต้น ทางด้านการศึกษาก็ได้มีการเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการศึกษา เปลี่ยนแปลงระบบโรงเรียน หลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอนหลายครั้ง บางครั้งก็ถึงขั้นเรียกร้องให้ยุบกระทรวงศึกษาธิการด้วย ด้วยกระแสเรียกร้องดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการ โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวง (คือ นายเกรียง กิริติกร) จึงได้เสนอต่อคณะรัฐมนตรี ชุดที่มีนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี พิจารณาแต่งตั้ง คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ให้ทำหน้าที่ “พิจารณาเสนอแนวทางการวาง

พื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และลักษณะอื่น ๆ ให้เหมาะสมกับกาลสมัย เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระบอบประชาธิปไตย” คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษานี้มีกรรมการรวมทั้งสิ้นในระยะแรก 21 คน ต่อมาแต่งตั้งเพิ่มอีก 1 คน รวมเป็น 22 คน ประกอบด้วยนักวิชาการทั้งทางด้านการศึกษา เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา คณิตศาสตร์ พาณิชยศาสตร์และการบัญชี เกษตรศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และทางด้านแรงงาน

การวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา

วิธีดำเนินงาน

ภายหลังได้รับการแต่งตั้งจากคณะรัฐมนตรี คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาก็เริ่มดำเนินการ โดยพิจารณา เหตุผล ความจำเป็นที่จะต้องปฏิรูปการศึกษา และเพื่อกำหนดหลักการและจุดมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวปฏิรูปการศึกษา การดำเนินการในขั้นนี้ คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษาได้พิจารณาการศึกษาทั้งระบบและกระบวนการ โดยเริ่มตั้งแต่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมที่มีผลกระทบซึ่งกันและกันกับการศึกษา การพิจารณาปัญหาหลักและรากเง้าแห่งปัญหาในตัวระบบ และกระบวนการศึกษาเอง การดำเนินการขั้นนี้ใช้เวลาอภิปรายและแสดงความ

คิดเห็นในที่ประชุมหลายครั้ง เพื่อหาข้อสรุปในอันที่จะตอบ ปัญหาหลัก 4 ข้อ ซึ่งจะใช้เป็นแนวทางในการปฏิรูปการศึกษา คือ

1. การศึกษาที่พึงประสงค์มีลักษณะอย่างไร
2. รัฐจะจัดการศึกษาที่พึงประสงค์นั้นด้วยความมุ่งหมายอะไร
3. ใครคือผู้ที่ควรได้รับความสนใจ และได้ประโยชน์สูงสุดจากการจัดการศึกษาของรัฐ
4. จะบริหารและจัดการศึกษานั้นอย่างไร

เมื่อได้ข้อยุติอันเป็นคำตอบปัญหาหลัก 4 ข้อดังกล่าว โดยคำตอบที่ได้รับ เมื่อนำมากำหนดเป็นหลักการและจุดมุ่งหมาย ของการศึกษาตามแนวปฏิรูปการศึกษาแล้ว คณะกรรมการวางแผน ฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา ได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้น พิจารณาเรื่องต่าง ๆ 9 เรื่อง ดังนี้

1. สภาพแวดล้อมทางสังคมและกายภาพที่มีผลต่อ การศึกษา มีนายระวี ภาวิไล เป็นประธาน และมี อนุกรรมการอื่นอีก 7 คน
2. ความเสมอภาคทางการศึกษา มีนายกมล สดุประเสริฐ เป็นประธานและมีอนุกรรมการอื่นอีก 6 คน

3. โครงสร้างของระบบการศึกษาและระบบบริหารการศึกษา มีนายภิญโญ สาธร เป็นประธาน และมีอนุกรรมการอื่นอีก 6 คน
4. เนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนรู้ มีนายเอกวิทย์ ฌ กลาง เป็นประธาน และมีอนุกรรมการอื่นอีก 11 คน
5. บทบาทและฐานะของครู มีนายจรูญ มลิินทร์ เป็นประธาน และมีอนุกรรมการอื่นอีก 8 คน
6. อุดมศึกษา มีนายวิจิตร ศรีสอ้าน เป็นประธาน และมีอนุกรรมการอื่นอีก 9 คน
7. การจัดการศึกษาของเอกชน มีนายพะนอม แก้วกำเนิด เป็นประธานและมีอนุกรรมการอื่นอีก 3 คน
8. การลงทุนและผลที่ได้รับจากการลงทุนทางการศึกษา มีนายอภิชัย พันธเสน เป็นประธาน และมีอนุกรรมการอื่นอีก 10 คน
9. กฎหมายการศึกษา มีนายวิจิตร ศรีสอ้านเป็นประธาน และมีอนุกรรมการอื่นอีก 7 คน

คณะอนุกรรมการทั้ง 9 คณะนี้ นอกจากจะประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาต่าง ๆ เข้าเป็นคณะอนุกรรมการแล้ว คณะกรรมการฯ ยังได้กระจายตัวบุคคลที่เป็นกรรมการปฏิรูปการศึกษาไปทำหน้าที่ประธานและร่วมเป็นอนุกรรมการคณะ

ต่าง ๆ ด้วย ทั้งนี้เพื่อผลในการเชื่อมโยง และประสานแนวคิด และความคิดเห็นของคณะกรรมการ ไปสู่คณะอนุกรรมการ และจากคณะอนุกรรมการขึ้นมายังคณะกรรมการ

คณะกรรมการ และคณะอนุกรรมการ ได้ใช้เวลาปฏิบัติงาน รวมทั้งสิ้นประมาณ 160 วัน และจัดการประชุมรวม 94 ครั้ง มีเอกสารประกอบการประชุม 239 ชุด มีผู้ทรงคุณวุฒิและประสบการณ์ ในทางการศึกษาและสาขาวิชาอื่นที่เกี่ยวข้องมาร่วมกัน ทำงานประมาณ 150 คน และระหว่างดำเนินงานได้มีการเผยแพร่แนวคิด หลักการ และผลการดำเนินงานของคณะกรรมการ ให้ประชาชนและผู้สนใจได้ทราบอย่างสม่ำเสมอ ทั้งทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์

คณะกรรมการ ได้ดำเนินงานแล้วเสร็จ และนำเสนอรายงานต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2517 เพื่อพิจารณา และเพื่อนำเสนอคณะรัฐมนตรีให้พิจารณาต่อไป

สาระสำคัญของรายงาน

คำตอบในปัญหาหลัก 4 ข้อ จากการพิจารณาความสัมพันธ์ ระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสังคมไทย กับการศึกษา ว่ามีผลให้เกิดปัญหาซึ่งกันและกันอย่างไร รวมทั้ง การพิจารณาสภาพและปัญหาการศึกษาไทยในช่วงเวลาที่ผ่าน

มา คณะกรรมการฯ ได้คำตอบสำหรับปัญหาหลัก 4 ข้อ ที่ได้ตั้งไว้เพื่อใช้เป็นแนวในการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ดังนี้

1. การศึกษาที่พึงประสงค์คืออะไร

การศึกษาที่พึงประสงค์จะต้องเป็นการศึกษาที่เสริมสร้างความรู้ ความคิด ทักษะและทัศนคติให้คนไทยรู้จักตนเอง รู้จักชีวิต เข้าใจสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ตนมีส่วนร่วมอยู่ แล้วนำความรู้ความเข้าใจมาใช้แก้ไขปัญหา เสริมสร้างชีวิตและสังคมให้ดีขึ้น โดยกลมกลืนกับธรรมชาติ

2. จะจัดการศึกษาเพื่ออะไร

รัฐต้องจัดการศึกษาเพื่อสร้างความสำนึกในการเป็นคนไทยร่วมกัน ความเป็นครอบครัวและการเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ ช่วยพัฒนาระบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ปลูกฝังการผดุงความสุจริต ยุติธรรม และความเสมอภาคในสังคม เสริมสร้างความรู้ให้บุคคลและกลุ่มชนสามารถสื่อสารเข้าใจกัน มีสุขภาพดีทั้งกายและใจ มีศีลธรรม มีความสนใจในตนเอง มีความรู้ความสามารถ และทัศนคติที่ดีในการประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพที่เป็นจริง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความเข้าใจตนเอง ครอบครัว ธรรมชาติ สังคม

ศิลปวัฒนธรรม และวิทยาการต่าง ๆ ตลอดจนรักอิสรภาพและการแสวงหาความจริงเพื่อชีวิตและสังคมที่ดีขึ้น

3. จะจัดการศึกษาเพื่อใคร

รัฐจะต้องจัดการศึกษาเพื่อมุ่งให้เกิดประโยชน์ถ้วนทั่วแก่ประชาชนทั้งชาติ โดยจะต้องจัดการศึกษาภาคบังคับให้แก่ประชาชนทุกคนอย่างทั่วถึงบริบูรณ์เป็นอันดับแรก และจัดการศึกษาเพื่อเปิดโอกาสเท่าเทียมกัน ให้ผู้มีความสามารถและสามารถทำงานให้สังคม ได้ศึกษาก่อนภาคบังคับและหลังภาคบังคับ ซึ่งมีอยู่หลายลักษณะหลายประเภท ตามกำลังทรัพยากรอันจำกัดของรัฐ รวมทั้งต้องจัดให้ทุกคนได้มีโอกาสศึกษาตลอดชีวิต

4. จะจัดการศึกษาอย่างไร

รัฐต้องจัดการศึกษาภาคบังคับเป็นการให้เปล่า โดยเน้นความเสมอภาค ส่วนการศึกษาที่มีใช้ภาคบังคับต้องมีมาตรการประกันความเสมอภาคในโอกาส ให้มีเอกภาพในการบริหารการศึกษา โดยเน้นให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วม ต้องระดมเลือกสรรทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งจากรัฐบาล เอกชน และผู้รับการศึกษาใช้ในการจัดการศึกษา พร้อมทั้งจัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด ให้มีความประสานสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาใน

โรงเรียน นอกโรงเรียน และลักษณะอื่น ๆ โดยให้มีภาคปฏิบัติที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ในแต่ละระดับและประเภทการศึกษา และจัดให้สาระและกระบวนการเรียนรู้ผสมผสานระหว่างความงอกงามทางคุณธรรม จริยธรรมและปัญญา กับความเจริญทางวัตถุ ให้คิดเป็น ทำเป็น รวมทั้งต้องเปลี่ยนแปลงบทบาทและฐานะของครู ตลอดจนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาให้รับกับสภาพการณ์ใหม่ด้วย อย่างไรก็ตาม แม้จะได้ปฏิรูปจนบรรลุความมุ่งหมายแล้วก็จำเป็นต้องปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการศึกษาให้เหมาะสมแก่ความจำเป็นแห่งกาลสมัยอีกต่อไปไม่หยุดยั้ง

สาระสำคัญของแนวปฏิรูปการศึกษา

คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ได้เสนอแนวการปฏิรูปการศึกษา โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

1. ให้มีความเสมอภาคทางการศึกษา เพื่อช่วยเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคมตามระบอบประชาธิปไตย
2. ให้ระบบการศึกษาเป็นระบบเปิดมากขึ้น ยืดหยุ่นขึ้น โดยให้การศึกษาในโรงเรียนและการศึกษานอกโรงเรียนสัมพันธ์กัน เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคม และกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ
3. ให้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนรู้ เพื่อสนองความมุ่งหมายทางการศึกษาของแต่ละระดับ

แต่ละประเภท โดยให้สอดคล้องกับความมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวทางที่พึงประสงค์

4. ให้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบทบาทและฐานะของครูและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นขุมกำลังในการปฏิรูปการศึกษา

5. ให้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบและโครงสร้างการศึกษาในระดับอุดมศึกษา เพื่อสร้างเอกภาพของระบบบริหารการศึกษาโดยส่วนรวม เพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพและประสิทธิผลของสถาบันอุดมศึกษา ให้ดำเนินการกิจ สนองตอบความต้องการของสังคมมากยิ่งขึ้น

6. ในการจัดการศึกษาเอกชนในระยะยาว ให้รัฐเป็นผู้รับภาระจัดการศึกษาภาคบังคับให้สมบูรณ์ตามเจตนารมณ์แห่งรัฐธรรมนูญ ให้เอกชนที่มีกุศลเจตนาและมีความสามารถเข้ามาร่วมรับภาระจัดการศึกษาที่มีใช้ภาคบังคับได้ โดยมีเงื่อนไขว่าไม่เป็นการมุ่งหากำไร และต้องอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐ

7. ให้มีเอกภาพในด้านนโยบายและการบริหารการศึกษาทั้งในส่วนกลางและในท้องถิ่นพร้อมทั้งกระจายอำนาจการบริหารไปสู่ท้องถิ่น โดยยึดหลักการให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมรับผิดชอบเพื่อให้มีการบริหารที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นในส่วนกลาง และให้เหมาะสมกับลักษณะงานการศึกษาในแต่ละท้องถิ่น

8. ให้ระดมเลือกสรรทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งจาก

รัฐบาล เอกชน และผู้รับการศึกษามาใช้ในการศึกษา และหาวิธีจัดสรรทรัพยากรเหล่านี้เพื่อจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพื่อให้ได้เร่งขยายการศึกษาให้กว้างขวาง ทัวถึง และเป็นธรรม

9. ให้มีโครงสร้างระบบกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาที่มีเอกภาพ เพื่อให้มีความสอดคล้องในด้านสารบัญญัติทั้งหลายเกี่ยวกับการศึกษา และให้มีบทบัญญัติที่จะทำให้การปฏิรูปการศึกษาได้บรรลุผลตามความคาดหมาย

10. ให้มีการปฏิรูประบบและโครงสร้างอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย เพื่อเสริมสร้างแนวทางสังคมที่พึงประสงค์

ในการพิจารณาแต่ละเรื่องดังกล่าว คณะกรรมการฯ ได้วิเคราะห์ความเป็นมาในอดีต สภาพปัจจุบัน ปัญหา และมูลเหตุแห่งปัญหาแล้วจึงเสนอแนวทางที่พึงประสงค์แต่ละเรื่อง รวมทั้งกำหนดหลักการ วิธีการ และมาตรการที่จะปฏิรูป และในบางเรื่องก็ได้กำหนดขั้นตอนของการปฏิรูป พร้อมทั้งมาตรการในการขจัดปัญหาอันอาจจะเกิดขึ้นจากการปฏิรูปไว้ด้วย

ข้อเสนอเพื่อการปฏิรูปการศึกษา

จากสาระของแนวปฏิรูปการศึกษาทั้ง 10 ประการ ดังกล่าว คณะกรรมการวางพื้นฐานปฏิรูปการศึกษาได้เสนอแนวปฏิบัติ 10 ประการ คือ

1. ให้เปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 จากระบบ 4:3:3:2(3) เป็นระบบ 6:3:3
2. เปลี่ยนแปลงการบริหารการศึกษาทุกระดับให้มารวมอยู่ในกระทรวงเดียวกัน
3. กระจายอำนาจการบริหารการศึกษาไปยังท้องถิ่น
4. เปลี่ยนนโยบายเกี่ยวกับการศึกษาเอกชน ไม่ให้เอกชนจัดการศึกษาในระดับการศึกษาภาคบังคับ แต่ส่งเสริมให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาระดับอื่น ๆ
5. ปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวกับการศึกษาให้สอดคล้องกันและเหมาะสมยิ่งขึ้น
6. ปรับปรุงระบบการฝึกหัดครูและส่งเสริมฐานะครู
7. ปรับปรุงหลักสูตร กระบวนการเรียนรู้และระบบการเรียน
8. เพิ่มการลงทุนทางการศึกษา โดยระดมสรรพกำลังจากแหล่งต่าง ๆ
9. ขยายการศึกษาเพื่อความเสมอภาคในโอกาสที่จะได้รับการศึกษา
10. ปรับปรุงและเร่งรัดปรับปรุงระบบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การศึกษา

นอกจากนี้ คณะกรรมการฯ ยังมีความเห็นว่าการปฏิรูป การศึกษาจะบรรลุผลสมความคาดหมายไว้ ก็ต้องอยู่ที่ความเห็นชอบ ความสนับสนุน และความร่วมมือของประชาชนชาวไทยทุก

คน ที่จะช่วยกันเสริมสร้างและสร้างสรรค์การศึกษา เพื่อให้การศึกษาของไทยเป็นไปเพื่อชีวิตและสังคมไทยอย่างแท้จริง

เงื่อนไขการปฏิรูปการศึกษา

เพื่อให้ข้อเสนอเพื่อการปฏิรูปการศึกษา บรรลุผลตามความคาดหวัง คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ได้เสนอเงื่อนไขสำคัญที่จะต้องดำเนินการควบคู่กันไปด้วย

1. จะต้องปฏิรูปการศึกษาทั้ง หลักการ ระบบ และกระบวนการ มิใช่เพียงแก้ไขปรับปรุง หรือเปลี่ยนแปลงเพียงบางเรื่อง
2. จะต้องปฏิรูประบบ และโครงสร้างอื่น ๆ ของสังคมให้เกื้อกูลและเกื้อหนุนการปฏิรูปการศึกษาด้วย

ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการปฏิรูปการศึกษา

คณะกรรมการฯ ได้คาดหวังว่า แนวทางการปฏิรูปการศึกษาที่เสนอไว้ นี้ จะก่อให้เกิดผลในทางเพิ่มประสิทธิภาพ และประสิทธิผลทางการศึกษา และการพัฒนาประเทศ ทั้งจะก่อให้เกิดผลโดยตรงต่อประชาชนด้วย โดยในความพยายามที่จะวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษานั้น คณะกรรมการฯ ตระหนักดีว่าการศึกษามีใช้มาตรการหนึ่งเดียวดูจയാอเนกประสงค์ที่แก้ปัญหาสังคมได้ เพราะการศึกษาและสังคมนั้น สัมพันธ์กับโครงสร้างอื่นด้วย ดังนั้น จึงวิเคราะห์การศึกษาทั้งระบบ ทั้งกระบวนการ

การ โดยไม่ถือเพียงว่าการศึกษาดำรงอยู่ตามลำพัง หากแต่วางอยู่บนพื้นฐานโครงสร้างของเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันก็ตระหนักว่าการศึกษาย่อมมีแก่นอันจะพอเปรียบเทียบได้เป็นวิญญานของตัวเองที่ผูกพันกับชีวิตของบุคคลและชาติบ้านเมืองอย่างแน่นแฟ้น ฉะนั้น การศึกษาจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในการแก้ปัญหาของชาติ และโน้มนำสังคมไทยไปในแนวทางอันพึงประสงค์ได้

การพิจารณารายงานและข้อเสนอของคณะกรรมการฯ

คณะกรรมการฯ ได้จัดทำรายงานแล้วเสร็จ และได้นำเสนอต่อรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายก่อ สวัสดิ์พานิช) เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2517 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาและนำเสนอรายงานของคณะกรรมการฯ ให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาเมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2517 ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติให้ความเห็นชอบในหลักการ พร้อมทั้งอนุมัติให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการวางมาตรการในการปฏิรูปการศึกษา โดยให้คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เสนอรายชื่อของคณะกรรมการดังกล่าวให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาแต่งตั้ง แต่ก็ยัง มิได้มีการแต่งตั้งเพราะเปลี่ยนรัฐบาล ขณะเดียวกันก็ให้กระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามแนวปฏิรูปการศึกษาในส่วนที่สามารถปฏิบัติได้เลย เช่น การปรับปรุงหลัก

สูตรและวิธีการวัดผล การแก้ไขความไม่เสมอภาคทางการศึกษา เป็นต้น

ต่อมา กระทรวงมหาดไทยได้มีหนังสือเสนอขอให้คณะรัฐมนตรีทบทวนมติในวันที่ 24 ธันวาคม 2517 โดยให้เหตุผลว่าการจัดการศึกษาประชาบาลในขณะนั้นดำเนินการตามหลักการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นอยู่แล้ว การจะเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกี่ยวกับการบริหารการศึกษาที่กระทบต่อหน่วยงานการปกครองท้องถิ่นควรชะลอไว้ก่อน เพราะกระทรวงมหาดไทยกำลังพิจารณาปรับปรุงการปกครองส่วนท้องถิ่นให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญอยู่แล้ว คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาข้อเสนอของกระทรวงมหาดไทยเมื่อวันที่ 14 มกราคม 2518 แล้วมีมติให้มีการเปลี่ยนแปลงมติเดิมเป็นให้ส่งรายงานของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ให้คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติพิจารณาร่วมกับกระทรวงมหาดไทย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก่อนการดำเนินการ โดยเฉพาะเรื่องการปฏิรูประบบบริหารการศึกษา

ในระหว่างที่มีการพิจารณาร่วมกันระหว่างผู้แทนของคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติกับผู้แทนกระทรวงมหาดไทยนั้น ได้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เมื่อต้นปี 2518 และมีการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นใหม่ โดยมี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี และนายนิพนธ์ ศศิธร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ คณะรัฐมนตรีชุดใหม่นี้ได้นำรายงานและข้อเสนอของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการ

ศึกษาขึ้นมาพิจารณาใหม่ เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2518 โดยไม่รอผลการพิจารณาร่วมกันระหว่างผู้แทนคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กับผู้แทนกระทรวงมหาดไทย การพิจารณาโดยยาดังกล่าว คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้แต่งตั้งคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาขึ้น เพื่อทำหน้าที่ 1) เสนอมาตรการและวางแผนการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษา ตามข้อเสนอในรายงานของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา 2) ประสานและติดตามผลการเปลี่ยนแปลง 3) พิจารณารูปแบบ และรายละเอียดเกี่ยวกับระบบบริหารการศึกษา เพื่อความเป็นเอกภาพในการจัดการศึกษา

การดำเนินงานของคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา

คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาที่คณะรัฐมนตรีมีมติแต่งตั้งเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2518 นี้ มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (ขณะนั้นคือ นายนิพนธ์ ศศิธร) เป็นประธาน และมีประธานคณะกรรมการบริหาร สภาการศึกษาแห่งชาติ (คือ นายสุกิจ นิมมานเหมินท์) เป็นรองประธาน และมีเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (คือ นายสิปปนนท์ เกตุทัต) เป็นกรรมการและเลขานุการ พร้อมทั้งกรรมการอื่นอีก 27 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้บริหารระดับกรมในกระทรวงศึกษาธิการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่วนที่เหลือเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ในจำนวนกรรมการ 30 คนนี้ มี 4 คนที่เคยเป็นกรรมการวางพื้นฐานเพื่อ

ปฏิรูปการศึกษามาก่อน การดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาครั้งนี้ มีสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติเป็นเจ้าของเรื่อง และเป็นสำนักงานเลขานุการคณะกรรมการฯ

ในการดำเนินงาน คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา ได้นำ รายงานและข้อเสนอของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูป การศึกษา มาพิจารณาร่วมกับภาระหน้าที่ที่คณะรัฐมนตรีมอบ หมายให้ดำเนินงาน ซึ่งคณะรัฐมนตรีเห็นว่า มีข้อเสนอสำคัญ 8 เรื่อง และมีเรื่องที่ต้องดำเนินการเพิ่มเติมอีก 1 เรื่อง เพื่อติด ตามและประสานการดำเนินงานกับคณะอนุกรรมการต่าง ๆ ดั่ง นั้นคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา จึงได้มีมติให้แต่งตั้งคณะ อนุกรรมการเพื่อพิจารณาเรื่องต่าง ๆ 9 เรื่อง คือ

1. โครงสร้างระบบบริหารการศึกษาและการ กระจายอำนาจการบริหารการศึกษา มี นายสุกิจ นิมมานเห มินทร์ เป็นประธาน และมีนายเกษม สุวรรณกุล เป็นรอง ประธาน และมีอนุกรรมการอื่นอีก 25 คน

2. โครงสร้างเนื้อหาสาระ และกระบวนการเรียนรู้ มี คุณหญิงอัมพร มีสุข (ขณะนั้นดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมวิชาการ) เป็นประธาน และมีอนุกรรมการอื่นอีก 19 คน

3. ครู และบุคลากรทางการศึกษา มีนายวิจิตร ศรีสอ้าน (ขณะนั้นดำรงตำแหน่งรองปลัดทบวงมหาวิทยาลัย) เป็น ประธาน และมีอนุกรรมการอื่นอีก 15 คน

4. ความเสมอภาคทางการศึกษา มีนายสมาน แสงมลิ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่ง อธิบดีกรมสามัญศึกษา เป็นประธาน และมีอนุกรรมการอื่นอีก 13 คน

5. การศึกษาเอกชน มีนายก่อ สวัสดิ์พาณิชย์ (อดีต รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการในสมัยรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์) เป็นประธาน และมีอนุกรรมการอื่นอีก 12 คน

6. การระดมสรรพกำลังและการลงทุนทางการศึกษา มีนายไพจิตร เอื้อทวีกุล เป็นประธาน และมีอนุกรรมการอื่นอีก 23 คน

7. การใช้สื่อมวลชนเพื่อการศึกษา มีนายรักษ์ศักดิ์ วัฒนพานิช (ขณะนั้นดำรงตำแหน่ง อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์) เป็นประธาน และมีอนุกรรมการอื่นอีก 17 คน

8. การศึกษานอกโรงเรียน มีนายสาโรช บัวศรี (ขณะนั้นดำรงตำแหน่ง อธิบดีกรมการฝึกหัดครู) เป็นประธาน และมีอนุกรรมการอื่นอีก 19 คน

9. การติดตามผลการปฏิรูปการศึกษา มีนายสิปปนนท์ เกตุทัต (ขณะนั้นดำรงตำแหน่ง เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ทำหน้าที่เป็นกรรมการและเลขานุการ คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา) เป็นประธาน มีนายพจน์ สะเพียรชัย เป็นรองประธาน และมีอนุกรรมการอื่นอีก 10 คน

คณะกรรมการฯ และคณะอนุกรรมการทั้ง 9 คณะ ได้ดำเนินการพิจารณาและจัดทำข้อเสนอที่เป็นมาตรการและแนวปฏิบัติในเรื่องนั้น

ในช่วงเวลาตั้งแต่ 20 พฤษภาคม 2518 จนถึงวันที่ 6 ตุลาคม 2519 มีการเปลี่ยนแปลงนายกรัฐมนตรีหลายครั้ง และมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการหลายคน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการที่ทำงานอย่างเอาจริงเอาจังมากที่สุด คือ พลตรีศิริ สิริโยธิน แต่ท่านก็ดำรงตำแหน่งอยู่ได้ไม่นาน

การดำเนินงานร่างแผนการศึกษา

แม้คณะปฏิวัติได้มีการระงับการประกาศใช้ร่างกฎหมายการศึกษาก็ตาม แต่กระทรวงศึกษาธิการก็ไม่ละความพยายามได้ดำเนินการยกร่างแผนการศึกษาแห่งชาติ โดยมี ม.ล. ปิ่น มาลากุล เป็นประธานคณะทำงานยกร่าง กระทรวงศึกษาธิการได้เสนอร่างแผนการศึกษาแห่งชาติดังกล่าว ต่อสภาการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งมีหน้าที่พิจารณาและรับผิดชอบการกำหนดนโยบายและแผนการศึกษาแห่งชาติ พิจารณาเมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2517 ทั้งนี้เพื่อประกาศใช้แทนแผนการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2503

คณะกรรมการบริหาร สภาการศึกษาแห่งชาติ ได้พิจารณาเมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2517 เห็นว่า การกำหนดแผนการศึกษาแห่งชาติเพื่อให้เป็นแม่บทในการจัดการศึกษานั้น เป็นเรื่องที่มีความสำคัญและเป็นงานใหญ่ควรที่จะเชิญบุคคลทั้ง

ในและนอกวงการศึกษามาร่วมประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และได้ข้อเสนอแนะที่กว้างขวาง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาในที่สุด ด้วยเหตุนี้จึงได้มีมติให้จัดสัมมนาเรื่องแผนการศึกษาแห่งชาติ ขึ้นเพื่อให้ได้ข้อคิดเห็นต่าง ๆ อันจะนำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ

คณะกรรมการอำนวยการการจัดสัมมนานี้ มีนายเกษม สุวรรณกุล เป็นประธาน และมีนายสิปปนนท์ เกตุทัต เป็นกรรมการและเลขานุการ และมีกรรมการอื่นอีก 10 คน

คณะกรรมการอำนวยการการจัดสัมมนา ได้จัดสัมมนาเรื่องแผนการศึกษาแห่งชาติขึ้น ณ โรงแรมรถไฟ จังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างวันที่ 14-17 กันยายน 2517 โดยมีบุคคลต่าง ๆ เข้าร่วมสัมมนาประมาณ 80 คน

ในการสัมมนาได้มีการอภิปรายใน 5 เรื่อง คือ

1. สถานภาพทางกฎหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติ
2. การกำหนดความมุ่งหมายรวมของแผนการศึกษาแห่งชาติ และความมุ่งหมายการศึกษาแต่ละระดับ
3. การจัดการศึกษาในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน การจัดการศึกษานอกโรงเรียน การจัดการศึกษาแบบไม่เป็นทางการ (ที่เรียกว่าการศึกษาตามอัธยาศัยในปัจจุบัน) และการกำหนดเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ
4. การบริหารการศึกษา โดยใช้วิธีแบ่งแรงระหว่างรัฐและเอกชน

5. การบริหารการศึกษา โดยการกระจายอำนาจจัดการศึกษา

จากการสัมมนาดังกล่าวทำให้ได้ความคิดเห็นเกี่ยวกับข้อกำหนดในแผนการศึกษาแห่งชาติหลากหลาย โดยรายละเอียดส่วนใหญ่ก็สอดคล้องกับรายงานของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา เช่น การเปลี่ยนแปลงระบบโรงเรียนเป็นระบบ 6:3:3 การใช้วิธีการแบ่งแรงในการจัดการศึกษาระหว่างรัฐกับเอกชน และการบริหารการศึกษาโดยการกระจายอำนาจจัดการศึกษา เป็นต้น

เมื่อความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่ได้จากการสัมมนาสอดคล้องกับข้อเสนอของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา คณะกรรมการบริหารคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ จึงเห็นสมควรเร่งรัดการยกร่างแผนการศึกษาแห่งชาติให้สำเร็จ และได้มีมติในวันที่ 30 เมษายน 2518 แต่งตั้งคณะกรรมการร่างแผนการศึกษาแห่งชาติขึ้น โดยมี นายแพทย์บุญสม มาร์ติน เป็นประธาน นายสาโรช บัวศรีเป็นรองประธาน และนายสิปพนนท์ เกตุทัต เป็นกรรมการและเลขานุการ และมีกรรมการอื่นอีก 21 คน คณะกรรมการดังกล่าวประกอบด้วย นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิสาขาต่าง ๆ และในจำนวนนี้มีกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาจำนวน 7 คน เพื่อเป็นผู้ที่เชื่อมโยงและนำความคิดและข้อเสนอแนะของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา มาบรรจุไว้ในร่างแผนการศึกษาแห่งชาติ

คณะกรรมการวางแผนการศึกษาแห่งชาติได้จัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติจนแล้วเสร็จ โดยข้อกำหนดส่วนใหญ่สอดคล้องกับรายงานของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ในระหว่างการดำเนินการอยู่นั้นก็มีข่าวลือเรื่องการปฏิวัติรัฐประหารอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากภายหลังจากเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมาได้มีการประท้วง และเรียกร้องความเป็นธรรมจากกลุ่มต่าง ๆ ทั้งเกษตรกร ผู้ใช้แรงงาน และนิสิตนักศึกษา ประกอบกับในช่วงนั้นมีการแพร่กระจายของลัทธิคอมมิวนิสต์ในหมู่ประเทศเพื่อนบ้านของไทย ทำให้เกิดกระแสความกลัวว่าประเทศไทยจะตกอยู่ภายใต้การปกครองระบอบคอมมิวนิสต์

ในที่สุด ก็เกิดการปฏิรูปการปกครองขึ้นในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 ทำให้กระแสนุรักษ์นิยม และชาตินิยมที่เน้นความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์มีมากขึ้น ขณะเดียวกัน ได้มีการกล่าวหารายงานของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในขณะนั้น (คือ นายภิญโญ สาธร) ว่าเป็นแนวคิดของคอมมิวนิสต์ คณะกรรมการวางแผนการศึกษาแห่งชาติ จึงได้ส่งร่างแผนการศึกษาแห่งชาติที่จัดทำเสร็จแล้วให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งได้ให้ข้อคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงหลายประการ โดยเฉพาะการเน้นเรื่องความยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ในหมวดความมุ่งหมาย และระบบ

การศึกษา และในส่วนของการจัดการศึกษาเอกชน และระบบบริหารการศึกษา ซึ่งแตกต่างไปจากรายงานของคณะกรรมการวางแผนพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา

คณะกรรมการร่างแผนการศึกษาแห่งชาติ ได้พิจารณาความคิดเห็นของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และมีความเห็นว่า เพื่อให้สามารถประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติใหม่ได้และเพื่อให้แนวคิดส่วนใหญ่ของการปฏิรูปการศึกษาที่นำมาบรรจุไว้ในร่างแผนการศึกษาแห่งชาติไปสู่การปฏิบัติได้ จึงได้ยอมปรับปรุงร่างดังกล่าวตามความคิดเห็นของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และเมื่อปรับปรุงเสร็จแล้วจึงได้นำเสนอคณะกรรมการบริหาร ในคราวประชุมวันที่ 27 ธันวาคม 2519 และที่ประชุมใหญ่ของสภาการศึกษาแห่งชาติ (ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน) ได้พิจารณาให้ความเห็นชอบในวันที่ 14 มกราคม 2520 หลังจากนั้นจึงนำเสนอคณะรัฐมนตรีและได้รับความเห็นชอบเมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2520 และได้มีพระบรมราชโองการประกาศใช้เป็นแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 เมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2520

เมื่อมีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 แล้ว สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติพิจารณาเห็นว่าเพื่อให้การดำเนินงานตามข้อกำหนดในแผนการศึกษาแห่งชาติของหน่วยงานต่าง ๆ ที่รับผิดชอบจัดการศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นไปอย่างบรรลุผลสมเจตนารมณ์

ของการร่างแผนฯ และดำเนินไปอย่างเป็นระบบที่สอดคล้องประสานกัน จึงควรที่จะได้มีการนำข้อกำหนดในเรื่องต่าง ๆ ที่มีอยู่หลากหลายมากำหนดเป็นมาตรการปฏิบัติให้สอดคล้องต้องกัน และจัดส่งต่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปปฏิบัติต่อไป สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ จึงได้จัดทำประเด็นต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องมีการกำหนดมาตรการปฏิบัติให้ชัดเจน และนำเสนอคณะกรรมการบริหารคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ พิจารณาให้ความเห็นชอบ เพื่อนำเสนอให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาอนุมัติให้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติจัดทำมาตรการปฏิบัติ ในประเด็นต่าง ๆ เพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องนำไปปฏิบัติ

คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาข้อเสนอของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และได้มีมติตามความเห็นของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายวิญญู สาทร) ว่า การกำหนดมาตรการปฏิบัติดังกล่าวนี้ มิใช่หน้าที่ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ แต่เป็นหน้าที่ของหน่วยงานปฏิบัติต่าง ๆ ที่จะนำไปกำหนดเอง ด้วยเหตุนี้ข้อกำหนดในแผนการศึกษาแห่งชาติ 2520 จึงมิได้มีมาตรการปฏิบัติที่ชัดเจน และยากต่อการติดตามประเมินผลการปฏิบัติว่าดำเนินการไปได้ผลมากน้อยเพียงใด

ความพยายามที่จะดำเนินงานปฏิรูปการศึกษา

ภายหลังจากได้รับการแต่งตั้ง เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2518 คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาได้พยายามเร่งรีบ เพื่อให้การดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาแล้วเสร็จโดยไวเพราะขณะนั้นกระแสข่าวลือเรื่องการปฏิวัติรัฐประหารมีอยู่เนือง ๆ ซึ่งจะส่งผลให้แนวการปฏิรูปการศึกษาอาจไม่ได้รับการยอมรับและนำไปปฏิบัติ เพราะแนวทางปฏิรูปการศึกษานั้นเป็นไปเพื่อรองรับกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยเน้นการกระจายอำนาจการบริหาร การศึกษา ความเสมอภาคทางการศึกษา การจัดการศึกษาที่เป็นระบบเปิด และการให้ชุมชนและท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

เนื่องจากความคิดเห็นที่คณะกรรมการวางแผนการศึกษาแห่งชาติได้รับ และได้ศึกษาวิเคราะห์ผลการสัมมนารับฟังความคิดเห็นจากนักวิชาการ ประชาชน และผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ ก็เป็นแนวทางการจัดระบบการศึกษาที่สอดคล้องกับแนวปฏิรูปการศึกษาที่คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาเสนอ คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาจึงได้มอบหมายให้คณะกรรมการวางแผนการศึกษาแห่งชาติ พิจารณาจัดทำข้อเสนอเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา แทนคณะกรรมการปฏิรูปการ

ศึกษา และถือว่าการร่างแผนการศึกษาแห่งชาติเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินการปฏิรูปการศึกษา

แม้คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาได้รับเร่งดำเนินการเพื่อวางแผนปฏิบัติด้านการปฏิรูปการศึกษาเพียงใดก็ตาม แต่การดำเนินการต้องหยุดชะงักเป็นช่วง ๆ เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐมนตรีหลายครั้ง และมีการเปลี่ยนตัวรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ที่จะต้องทำหน้าที่ประธานกรรมการปฏิรูปการศึกษา 3 คน คือ นายนิพนธ์ ศศิธร (2518) นายประชุม รัตนเพียร (2518-2519) และพลตรีศิริ สิริโยธิน (2519)

การเปลี่ยนแปลงคณะรัฐมนตรีแต่ละครั้ง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ รับผิดชอบการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาต้องทำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรีเพื่อขอคำยืนยันการดำเนินการของคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาว่าจะให้ดำเนินการต่อไปหรือไม่ ซึ่งคณะรัฐมนตรีทุกคณะ ได้ยืนยันการแต่งตั้งคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาตลอดมา อย่างไรก็ตาม แม้รัฐมนตรีส่วนใหญ่จะสนับสนุนการปฏิรูปการศึกษา แต่ต้องใช้เวลาชี้แจงเพื่อให้รับทราบผลการดำเนินงานของคณะกรรมการฯ ที่ดำเนินการมา ซึ่งคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาและสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ก็ได้พยายามดำเนินการต่อไปจนได้ข้อยุติและจัดทำรายงานแล้วเสร็จเตรียมนำเสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณาต่อไป

ขณะที่รอนำเสนอคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาในปี 2519 นั้น ได้เกิดการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน มีการแต่งตั้งคณะรัฐบาลชุดใหม่ โดยมีนายธานินทร์ กรัยวิเชียรเป็นนายกรัฐมนตรี และมีนายภิญโญ สาคร ผู้เคยดำรงตำแหน่งกรรมการวางแผนพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในยุคปฏิรูปการปกครองแผ่นดินดังกล่าวได้เสนอต่อคณะรัฐมนตรีให้ระงับการดำเนินงานของคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา โดยมีความเห็นว่าเค้าโครงเนื้อหาบางส่วนเป็นไปตามแนวทางของระบอบการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ ดังนั้น การดำเนินงานตามแนวปฏิบัติในการปฏิรูปการศึกษาจึงหยุดชะงักลง

อย่างไรก็ตาม คณะรัฐมนตรีในช่วงปฏิรูปการปกครองแผ่นดินก็มีช่วงเวลาดำเนินงานเพียงปีเดียวก็สิ้นสุดสภาพโดยการถูกปฏิวัติ และมีการจัดตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นใหม่ โดยมีพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์เป็นนายกรัฐมนตรี และมีนายแพทย์บุญสม มาร์ติน เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

คณะกรรมการบริหาร สภาการศึกษาแห่งชาติ จึงได้นำเสนอรายงานของคณะกรรมการการปฏิรูปการศึกษาต่อคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 4 มกราคม 2521 ในข้อเสนอดังกล่าวได้ระบุว่า ข้อเสนอบางส่วนได้มีการนำไปปฏิบัติและบรรจุไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) เป็นส่วนใหญ่แล้ว คณะรัฐมนตรีได้

พิจารณาเรื่องนี้ในวันที่ 24 มกราคม 2521 แล้วมีมติรับทราบผลการดำเนินงานของคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา และให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติรับไป และพิจารณาบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 และเร่งรัดให้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องจัดทำโครงการเสนอมาให้คณะรัฐมนตรีสนับสนุนต่อไป

ผลที่ได้รับจากการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษา

การดำเนินงานปฏิรูปการศึกษา ซึ่งจัดทำมาตั้งแต่วันที่ 25 มิถุนายน 2517 จึงได้ยุติลงโดยมติของคณะรัฐมนตรีรับทราบผลการดำเนินงานของคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา แม้จะมีการไปบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 และเร่งรัดหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้จัดทำโครงการเสนอมาก็ตาม แต่การปฏิบัติจริงข้อเสนอเป็นจำนวนมากมิได้มีการนำไปปฏิบัติ และการปฏิรูปการศึกษา ก็มิได้มีการดำเนินการอย่างครบถ้วน ทั้งระบบและกระบวนการ ตามที่กำหนดในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520

จากการติดตามผลการดำเนินงานตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติจัดทำเมื่อ พ.ศ. 2531 ซึ่งเป็นช่วง 8 ปีหลังจากได้มีการนำผลการปฏิรูปการศึกษาไปปฏิบัติ พบว่า

1. การเปลี่ยนระบบโรงเรียนเป็นระบบ 6:3:3 ได้ส่งผลให้รัฐสามารถขยายการศึกษาภาคบังคับได้อย่างกว้างขวางและรวดเร็วขึ้นทั้งยังมีการขยายบริการการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาอย่างเห็นได้ชัด แต่การดำเนินงานจัดการศึกษาออกโรงเรียนให้เชื่อมโยงกับการศึกษาในระบบโรงเรียนนั้นยังไม่ปรากฏผลเท่าใดนัก

2. การจัดหลักสูตรต่ำกว่าอุดมศึกษาทุกระดับและประเภท พบว่า ในทางปฏิบัติยังไม่สามารถจัดหลักสูตรให้ยืดหยุ่นและสนองต่อความต้องการของผู้เรียน และเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นได้ กระบวนการเรียนการสอนส่วนใหญ่ยังเน้นให้ครูเป็นศูนย์กลาง และการวัดผลมิได้ให้ความสำคัญกับการประเมินระหว่างเรียนเท่าที่ควรและไม่ครบทุกด้าน การจัดหลักสูตรยังไม่บรรลุผลที่จะทำให้ผู้เรียนมีเนื้อหาสาระครบถ้วนในตัวทุกระดับการศึกษา เนื่องจากการเรียนการสอนยังเน้นการเรียนต่อในระดับสูง มิได้มีการปลูกฝังให้ผู้เรียนมีนิสัยรักการทำงาน และมีคุณธรรมจริยธรรมเท่าที่ควร

3. ด้านการคัดเลือกบุคคลเข้าเรียนฝึกหัดครูนั้น เพิ่งมีการเริ่มใช้มาตรการพิเศษเพื่อการคัดเลือก โดยจัดให้มีการวัดแววความเป็นครูของผู้สมัครเข้าศึกษาในคณะครุศาสตร์หรือศึกษาศาสตร์ของมหาวิทยาลัยจำกัดรับในปี 2528 และการดำเนินโครงการคุรุทายาทในปี 2530

4. ด้านคุณภาพของผลผลิตทางการศึกษา พบว่า พฤติกรรมของนักเรียนส่วนใหญ่ยังไม่สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตย ผู้ได้รับการศึกษาระดับสูงยังมีคุณลักษณะเชิงคุณธรรมจริยธรรมลดลง และมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาและข้อขัดแย้งโดยสันติวิธีลดลงด้วย ผู้สำเร็จระดับมัธยมศึกษาและอาชีวศึกษาขาดความสามารถในการริเริ่มประกอบอาชีพอิสระ ขาดทักษะในการวางแผนและขาดความเป็นผู้นำ

5. การกระจายโอกาส และการจัดบริการการศึกษาทำได้กว้างยิ่งขึ้น จำนวนนักเรียนทุกระดับเพิ่มขึ้น ความเหลื่อมล้ำในคุณภาพ การศึกษาระหว่างภูมิภาคลดลง สัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่ำกว่าภาคอื่น โรงเรียนเล็กในชนบทโดยทั่วไปมีคุณภาพต่ำ การกระจายโอกาสทางการศึกษาในเขตชนบทยากจน เขตชุมชนแออัด คนพิการ และชนต่างวัฒนธรรมยังทำได้ไม่กว้างขวางเท่าที่ควร

6. การบริหารการศึกษา ยังมีได้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบบริหารให้เกิดเอกภาพทางการบริหาร ได้มีความพยายามปรับปรุงระบบการประสานงานระหว่างหน่วยงาน และมีการมอบอำนาจจากส่วนกลางไปยังจังหวัดและอำเภอมากขึ้น และได้มีความพยายามให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาในท้องถิ่นมากขึ้น แต่ก็ยังทำได้ไม่กว้างขวางเท่าที่ควร

7. ทรัพยากรที่ใช้ในการจัดการศึกษาส่วนใหญ่มาจากงบประมาณแผ่นดิน และเป็นงบเงินเดือนเป็นส่วนใหญ่ งบประมาณ

คุณภาพมีน้อย มีความพยายามจัดสรรงบประมาณระหว่างภูมิภาคและระหว่างระดับการศึกษาให้เสมอภาคยิ่งขึ้น แต่ยังไม่ทำให้เกิดความเสมอภาคในการจัดสรรงบประมาณเท่าที่ควร โดยเฉพาะระดับอุดมศึกษาได้รับการจัดสรรงบประมาณรายหัวสูง แต่เก็บค่าเล่าเรียนคิดเป็นร้อยละต้องบดบังการต่ำกว่าระดับอื่น

การวิเคราะห์การดำเนินงานปฏิรูปการศึกษา

การดำเนินการปฏิรูปการศึกษาในทุกครั้ง เป็นความพยายามที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิด หลักการและแนวปฏิบัติในการจัดการศึกษาของประเทศทุกระดับ และประเภทอย่างครบถ้วน ทั้งระบบและกระบวนการ อันเป็นการดำเนินงานที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการศึกษาครั้งใหญ่ ที่ส่งผลกระทบต่อคนจำนวนมาก ทั้งที่อยู่ในวงการศึกษานอกวงการศึกษา ดังนั้นจำเป็นต้องใช้ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้มีประสบการณ์จำนวนมากมาร่วมกันคิด ร่วมกันจัดทำข้อเสนอ และวางแนวปฏิบัติเพื่อการเปลี่ยนแปลงอย่างละเอียดรอบคอบ ซึ่งการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาในช่วงปี พ.ศ. 2517-2521 ก็ได้จัดทำด้วยวิธีการดังกล่าว อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานที่มีผลกระทบต่อบุคคลจำนวนมากและมีผู้ได้รับผลกระทบในวงกว้างเช่นนี้ ก็ย่อมมีทั้ง ผู้เห็นด้วย ผู้คัดค้าน ผู้ได้รับประโยชน์ และผู้สูญเสียผล

ประโยชน์ หรือคาดว่าจะสูญเสียประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงตำแหน่ง หน้าที่การงานของตน ผลกระทบดังกล่าวจะเป็นส่วนหนึ่งที่นำมาซึ่งความสำเร็จ และความล้มเหลวของการปฏิรูปการศึกษา สำหรับปัจจัยอื่นที่เป็นสิ่งนำมาซึ่งความสำเร็จและความล้มเหลวของการปฏิรูปการศึกษาอาจประกอบด้วย

1. นโยบายของรัฐบาล
2. สภาพะทางการเมือง
3. สถานภาพทางการเมืองของรัฐบาล
4. สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ และสังคม
5. ความจริงใจและภาวะผู้นำของผู้รับผิดชอบ
6. การได้รับการสนับสนุนจากสื่อมวลชน ครู บุคลากรทางการศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ และประชาชนทั่วไป
7. สถานภาพของข้อเสนอเพื่อปฏิรูปการศึกษา
8. การปฏิบัติตามเงื่อนไขการปฏิรูปการศึกษา

ปัจจัยต่างๆ ดังกล่าวสามารถนำมาใช้เป็นแนวการวิเคราะห์ ความสำเร็จและความล้มเหลวของการปฏิรูปการศึกษาที่ดำเนินการมาในช่วง พ.ศ. 2517-2521 ได้ดังนี้

1. นโยบายและการดำเนินการตามนโยบายของรัฐบาล จะเห็นได้ว่าในช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ.2517 เป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงการดำเนินงานวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการ

ศึกษาและการกำหนดมาตรการและแนวปฏิบัติในการปฏิรูปการศึกษาของคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา **รัฐบาลเกือบทุกชุดที่บริหารประเทศในช่วงนั้น และช่วงเวลาต่อมาล้วนแล้วแต่แถลงนโยบายต่อรัฐสภาว่าจะดำเนินการปฏิรูปการศึกษา แต่ในความเป็นจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่** เพราะในการปฏิบัติจริงที่ผ่านมา นโยบายที่แถลงดังกล่าวเป็นเพียงแสดงความตั้งใจของรัฐบาลว่าจะทำอะไรเท่านั้น จะมีเพียงส่วนน้อยที่จะมีการนำมาใช้ปฏิบัติอย่างจริงจัง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่มีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ส่วนการปฏิรูปการศึกษาเป็นการดำเนินการระยะยาว ซึ่งคณะรัฐมนตรีส่วนใหญ่เห็นว่ายังไม่จำเป็นเร่งด่วน สามารถชะลอหรือค่อยดำเนินไปก็ได้ นอกจากนี้ในบางครั้งแม้มีการแถลงนโยบายดังกล่าวไว้แล้วก็ตาม **แต่ในการปฏิบัติจริงรัฐมนตรีที่รับผิดชอบในการปฏิบัติตามนโยบายนั้นก็อาจจะมีความเห็นขัดแย้ง และไม่ดำเนินการตามนโยบายดังกล่าวด้วยก็ได้**

2. สภาวะทางการเมืองของประเทศก็เป็นสิ่งสำคัญที่ จะนำมาซึ่งความสำเร็จและความล้มเหลวของการปฏิรูปการศึกษา รวมทั้งการนำข้อเสนอเพื่อปฏิรูปการศึกษาไปปฏิบัติ ดังจะเห็นได้ว่า การปฏิรูปการศึกษาในช่วง พ.ศ. 2517-2521 นี้เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหลังเหตุการณ์วันมหา

วิปโยค 14 ตุลาคม 2516 ซึ่งมีการล้มล้างระบบการเมืองแบบเผด็จการ และเป็นที่ยึดมั่นว่าประเทศจะมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยต่อไป ดังนั้นการวางพื้นฐาน การเสนอมาตรการ และแนวปฏิบัติเพื่อปฏิรูปการศึกษาจึงอยู่บนพื้นฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่เห็นการกระจายอำนาจการบริหารจากส่วนกลางไปสู่ส่วนท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดและบริหารการศึกษา การบริหารและตัดสินใจโดยองค์คณะบุคคล และความเสมอภาคทางการศึกษาเป็นต้น

แนวคิดดังกล่าวขัดแย้งกับแนวคิดของระบอบการเมืองแบบเผด็จการซึ่งมีมาแต่เดิม และคิดกันว่าคงจะสิ้นสุดลงเมื่อเกิดเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2516 แต่เหตุการณ์หาเป็นเช่นนั้นไม่ ระบอบเผด็จการได้หวนกลับมาอีกเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519 รัฐบาลที่ปกครองประเทศในช่วงนั้นได้มีมติให้ระงับการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาลง และขอเสนอเพื่อปฏิรูปการศึกษาที่ได้จัดทำแล้วนั้นถูกกล่าวหาว่าเป็นแนวคิดของคอมมิวนิสต์

อย่างไรก็ดี แม้ภายหลังสิ้นสุดช่วงปฏิรูปการปกครองแผ่นดินแล้ว แต่แนวการปกครองประเทศก็ยังไม่เป็นประชาธิปไตย รัฐบาลในสมัยต่อมาคือ สมัยพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เป็นนายกรัฐมนตรี มีมติเห็นชอบกับมาตรการและแนวปฏิบัติเพื่อปฏิรูปการศึกษา และให้นำไปบรรจุในแผน

พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) โดยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำโครงการเสนอมายังคณะรัฐมนตรีเพื่อรับการสนับสนุนต่อไปก็ตาม แต่การดำเนินงานก็มิได้เน้นการนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง จะมีบ้างก็เพียงบางส่วน เช่น การเปลี่ยนแปลงระบบโรงเรียน การจัดหลักสูตรใหม่เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอส่วนใหญ่มิได้มีการนำไปปฏิบัติจริง

3. สถานภาพทางการเมืองของรัฐบาล ตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา รัฐบาลมีสถานะเป็นรัฐบาลผสมหลายพรรคที่รวมตัวกันอย่างหลวม ๆ อีกทั้งมีความขัดแย้งกันสูง และมีช่วงระยะเวลาปกครองเป็นช่วงสั้น ๆ ประมาณ 1-2 ปี มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลและปรับปรุงคณะรัฐมนตรีอยู่เสมอๆ ทำให้การดำเนินตามนโยบายไม่อาจทำได้เต็มที่และไม่ต่อเนื่อง คณะรัฐบาลสมัยนั้นมัวยุ่งกับการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าทั้งในด้านการเมือง และเศรษฐกิจเป็นสำคัญ มากกว่าการมุ่งแก้ปัญหาในระยะยาวด้วยการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษา

อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมาแม้บางครั้งอาจจะมีรัฐบาลที่มีสถานภาพทางการเมืองมั่นคง แต่หากผู้นำรัฐบาลและรัฐมนตรีผู้รับผิดชอบดำเนินการตามมาตรการปฏิรูปการศึกษา มิได้มีความจริงจัง และจริงจังต่อการปฏิรูปการศึกษาอย่างแท้จริงแล้ว การดำเนินการตามแนวปฏิรูปการ

ศึกษาก็อาจไม่บรรลุผล หรือไม่มีการนำไปปฏิบัติจริงหรือนำไปปฏิบัติอย่างไม่จริงจัง

4. สภาวะแวดล้อมและระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และระบบราชการ เป็นเงื่อนไขการปฏิรูปที่สำคัญประการหนึ่งของข้อเสนอเพื่อปฏิรูปการศึกษาในช่วง พ.ศ.2517-2521 ที่เห็นว่าการปฏิรูปการศึกษาจะสำเร็จผลลงได้ ต้องมีการปฏิรูปโครงสร้างและระบบอื่นๆ ของสังคมให้สนับสนุนและสอดคล้องกับแนวปฏิรูปการศึกษาด้วย

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทยที่น่าสนใจคือ การปฏิรูปการศึกษาครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นได้มีการปฏิรูประบบราชการ ระบบทหาร ระบบการต่างประเทศ ระบบเศรษฐกิจ และระบบสังคม ไปพร้อมๆ กับการปฏิรูปการศึกษาโดยหวังผลให้การปฏิรูปการศึกษาเกื้อหนุนการปฏิรูประบบอื่นๆ ให้สำเร็จผล สำหรับการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาในช่วง พ.ศ. 2517-2521 นั้น เป็นการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาแต่เพียงอย่างเดียว ระบบอื่นๆ ของสังคมยังคงเป็นเช่นเดิม ข้ำการปฏิรูปการศึกษายังไปขัดแย้งกับการดำเนินงานของระบบอื่นๆอีกบางประการ เช่น การปรับปรุงการปกครองท้องถิ่นของกระทรวงมหาดไทย หรือแนวการปกครองในช่วงปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน เป็นต้น ข้อขัดแย้งดังกล่าวได้ส่งผลไปสู่การ

ปฏิรูปการศึกษาโดยได้รับการทักท้วง และให้มีการระงับการดำเนินงานตามแนวปฏิรูปการศึกษาด้วย ส่วนการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาในช่วงปัจจุบันนี้ก็มีความแตกต่างไปอีกลักษณะหนึ่งคือ การปฏิรูประบบอื่นๆ ของสังคมไปก่อนแล้วในบางระบบ เช่น เศรษฐกิจและการเมือง เป็นต้น บางระบบ เช่น ระบบราชการ และระบบการปกครองท้องถิ่นกำลังอยู่ในระหว่างการดำเนินการปฏิรูปอยู่ ส่วนระบบ การศึกษานั้นแม้จะมีแนวทางและมาตรการชัดเจนแล้ว แต่อาจไม่ได้รับการนำไปปฏิบัติเพราะถูกระบบการเมืองและระบบราชการขัดขวาง เป็นต้น

5. ความจริงใจและภาวะผู้นำของผู้รับผิดชอบ การดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาในช่วง พ.ศ. 2517-2521 จัดเป็นเพียงวาระและภาระของกระทรวงศึกษาธิการเท่านั้น มิใช่เป็นวาระและภาระของชาติเหมือนกับการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงรับภาระและเป็นผู้นำการปฏิรูปด้วยพระองค์เอง การปฏิรูปจึงบรรลุผล แต่ในช่วง พ.ศ. 2517-2521 ผู้รับผิดชอบดำเนินการเป็นเพียงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งมีภาวะผู้นำทางการเมืองต่ำกว่ารัฐมนตรีกระทรวงอื่น และจัดเป็นรัฐมนตรีและกระทรวงเกรดซี การดำเนินการปฏิรูปการศึกษาขาดแคลนความเอาใจใส่อย่างจริงจังจากรัฐบาล และ หัวหน้ารัฐบาล ข้าราชการ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเองก็ขาดความจริงใจที่จะดำเนินการหรือกำกับดำเนินการให้เป็นไปตาม

แนวปฏิรูป ทำให้แนวปฏิรูปส่วนใหญ่ไม่ได้รับการปฏิบัติ หรือมีการนำไปปฏิบัติน้อย ไม่ครบถ้วนตามเงื่อนไข

มีข้อน่าสังเกตว่า เมื่อเริ่มมีการปฏิรูปการศึกษาใน พ.ศ. 2517 นั้น เริ่มต้นโดยการริเริ่มและเสนอแต่งตั้งของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในสมัยหนึ่ง และถูกขัดขวางจนถึงให้ระงับการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในอีกสมัยหนึ่งเช่นกัน

หากพิจารณาการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาในสมัยปัจจุบันก็เป็นเช่นเดียวกัน ที่เริ่มต้นด้วยการริเริ่มของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (นายชุมพล ศิลปอาชา) ที่แต่งตั้งคณะกรรมการปฏิรูปและโครงสร้างการบริหารของกระทรวงศึกษาธิการขึ้น โดยมี นายวิจิตร ศรีสอาน เป็นประธาน โดยข้อเสนอนี้ได้มีการนำมาบรรจุเป็นแนวปฏิรูปการศึกษาในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ แต่พอถึงขั้นที่จะนำไปปฏิบัติจริงก็ถูกขัดขวาง และหักท้วงจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ (ที่เป็นคนละคนที่เสนอแต่งตั้งคณะกรรมการปฏิรูปโครงสร้างและปฏิรูประบบบริหารของกระทรวงฯ) และผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงศึกษาธิการ ขัดแย้งดังกล่าวจะนำไปสู่การชะลอ หรือระงับการปฏิรูปการศึกษาในส่วนของโครงสร้างและระบบบริหารการศึกษาตามแนวปฏิรูปการศึกษาหรือไม่ ก็เป็นสิ่งที่ต้องติดตามดูต่อไป

6. การได้รับการสนับสนุนจากมวลชน และผู้ที่เกี่ยวข้องการปฏิรูปการศึกษาในช่วง พ.ศ. 2517-2521 แม้จะประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิและประสบการณ์ในสาขาวิชาต่างๆ มาร่วมดำเนินการอย่างมากมายก็ตาม แต่อาจกล่าวได้ว่าเป็นการดำเนินการของผู้ทรงคุณวุฒิและประสบการณ์ทางการศึกษาแต่อย่างเดียว ส่วนบุคคลในวงการอื่นนั้นมีความสนใจน้อยและเกือบไม่สนใจรับรู้เลย สำหรับบุคคลในวงการศึกษารวมทั้งสื่อมวลชนเองก็ให้ความสนใจน้อย ดังนั้น จึงไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องเท่าที่ควร และเมื่อมีการระงับการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษา หรือการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาถูกขัดขวางก็ไม่มีปฏิกิริยาใดๆ จากประชาชนและสื่อมวลชน รวมทั้งบุคลากรในวงการศึกษานี้เป็นเพราะขาดการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง

ต่างกับการปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันที่มีการประชาสัมพันธ์ให้รับรู้กันอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง ทำให้ได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวาง ดังนั้นเมื่อแนวดำเนินการถูกขัดแย้ง หรือเบี่ยงเบนหรือขัดขวางจากผู้ที่ต้องรับผิดชอบดำเนินการปฏิบัติตามแนวปฏิรูป ก็จะมีปฏิกิริยาโต้ตอบทั้งในเชิงเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับผู้ที่จะต้องรับผิดชอบดำเนินการปฏิบัติตามแนวปฏิรูปนั้น

7. สถานภาพของข้อเสนอเพื่อปฏิรูปการศึกษา ข้อเสนอเพื่อการปฏิรูปการศึกษา รวมทั้งการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการวางแผนปฏิรูปการศึกษาในช่วง พ.ศ. 2517-2521 นั้นเป็นไปตามมติคณะรัฐมนตรี จึงมีสถานะภาพไม่มั่นคงนัก เพราะเมื่อเปลี่ยนแปลงรัฐบาล การดำเนินงานก็หยุดชะงักลง เพื่อรอคำยืนยันจากรัฐบาลให้ดำเนินการต่อไป หรือรอรับฟังแนวนโยบายที่อาจจะให้มีการเปลี่ยนแปลงแนวดำเนินการ หรือมติเกี่ยวกับข้อเสนอที่มีอยู่เดิม นอกจากนี้ มติดังกล่าวก็ยังขาดความมั่นคงว่าจะมีการดำเนินการต่อไปหรือไม่ เพราะอาจถูกหักท้วงจากหน่วยราชการอื่น จนถึงขั้นเปลี่ยนแปลงมติคณะรัฐมนตรีที่มีอยู่เดิม หากมติเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาที่เคยมีแล้วนั้นไปขัด หรือแย้งกับแนวดำเนินการที่มีอยู่เดิมในส่วนราชการนั้น ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงมติคณะรัฐมนตรีตามข้อทักท้วงของกระทรวงมหาดไทยที่เห็นว่าข้อเสนอเกี่ยวกับการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ในส่วนที่เกี่ยวกับการบริหารการศึกษาในท้องถิ่น ขัดแย้งกับแนวปฏิบัติเดิมเกี่ยวกับการจัดการศึกษาประชาบาลที่กระทรวงมหาดไทยกำกับดูแลอยู่เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์ของการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาปัจจุบัน แม้การกำหนดแนวปฏิรูปจะได้มีการกำหนดเป็นกฎหมายคือ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และการดำเนินการวางมาตรการและแนวปฏิบัติจะมีข้อกำหนดให้คณะกรรมการบริหารและสำนักงานปฏิรูปการศึกษารับผิดชอบดำเนินการก็ตาม แต่ก็อาจจะไม่มีการปฏิบัติจริง หรือมีแนวปฏิบัติที่เบี่ยงเบนไปจากข้อกำหนดเดิมก็ได้ หาก

หัวหน้าคณะรัฐบาลและรัฐมนตรีผู้รับผิดชอบไม่จริงจังและไม่สนใจที่จะนำไปปฏิบัติให้ได้ผลอย่างจริงจัง

8. การปฏิบัติตามเงื่อนไขการปฏิรูปการศึกษา ข้อเสนอเพื่อปฏิรูปการศึกษาในช่วง พ.ศ. 2517-2521 ได้กำหนดเงื่อนไขของการปฏิรูปที่สำคัญประการหนึ่งว่า การปฏิรูปการศึกษาจะบรรลุผลสำเร็จเป็นอย่างดีได้ก็ด้วยการนำข้อเสนอเพื่อปฏิรูปการศึกษาไปปฏิบัติอย่างครบถ้วนทั้งระบบและกระบวนการ การเลือกนำไปใช้แต่เพียงบางส่วนบางข้อ ย่อมจะส่งผลให้การปฏิรูปการศึกษาทำได้ไม่ครบถ้วนตามเจตนารมณ์ และอาจจะก่อให้เกิดปัญหาตามมาดังจะเห็นได้จากการที่มีได้มีการปฏิรูปโครงสร้างและระบบบริหารการศึกษา อันหมายรวมถึงการที่มีได้มีการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปให้ท้องถิ่น และชุมชนร่วมรับผิดชอบอย่างแท้จริง ซึ่งส่งผลให้การจัดหลักสูตรยังไม่ยืดหยุ่นและสนองต่อต่อความต้องการของผู้เรียนและเหมาะสมต่อท้องถิ่นตามเจตนารมณ์ได้เป็นต้น

**การวิเคราะห์ความขัดแย้งเกี่ยวกับข้อเสนอ
เพื่อปฏิรูปการศึกษา**

การเสนอแนวปฏิรูปการศึกษา และการนำแนวปฏิรูปการศึกษาไปปฏิบัตินั้น ในส่วนที่เกี่ยวกับความเสมอภาคทางการศึกษา การเปลี่ยนแปลงระบบโรงเรียน หลักสูตร และ

กระบวนการเรียนการสอนจะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ทุกฝ่ายเห็นพ้องต้องกัน และได้มีการนำไปปฏิบัติเป็นส่วนใหญ่ แต่ที่เป็นปัญหา ก็คือส่วนที่เกี่ยวกับโครงสร้างและระบบบริหารการศึกษา การศึกษาเอกชน และการระดมสรรพกำลังและการลงทุนทางการศึกษา ที่มีความขัดแย้งอันทำให้ไม่มีการนำไปปฏิบัติและต้องมีการปรับปรุงข้อเสนอเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 เพื่อให้แผนดังกล่าวสามารถประกาศใช้ได้ ข้อขัดแย้งที่ปรากฏชัดเจนคือ

1. ข้อขัดแย้งเกี่ยวกับแนวปฏิรูปโครงสร้างระบบบริหารการศึกษา

แนวปฏิรูปการศึกษาได้เสนอให้รวมหน่วยงานการจัดการศึกษามาอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการ ข้อเสนอดังกล่าวได้รับการทักท้วงโดยทันทีจากกระทรวงมหาดไทย ไม่เห็นด้วยกับการที่จะโอนความรับผิดชอบกำกับดูแลการศึกษาประชาบาลจากกระทรวงมหาดไทยมาเป็นของกระทรวงศึกษาธิการ จึงได้เสนอเรื่องไปยังคณะรัฐมนตรีให้พิจารณาทบทวนมติเกี่ยวกับการปฏิรูปโครงสร้างและระบบบริหารการศึกษาที่คณะรัฐมนตรีรับหลักการไปแล้ว เมื่อวันที่ 24 ธันวาคม 2517 ทั้งนี้โดยมีเหตุผลว่า ข้อเสนอเพื่อปฏิรูปการศึกษาขัดแย้งกับระบบการบริหารการศึกษาประชาบาลที่เป็นอยู่

ในขณะนั้น และขัดแย้งกับแนวทางปฏิรูประบบบริหารราชการส่วนท้องถิ่นที่กระทรวงมหาดไทยกำลังดำเนินการอยู่ ข้อทักท้วงดังกล่าวส่งผลให้คณะรัฐมนตรีมีมติให้ยกเลิกมติวันที่ 24 ธันวาคม 2517 และมอบหมายให้กระทรวงมหาดไทยและคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติไปพิจารณาหาข้อยุติเรื่องดังกล่าว

ส่วนของกระทรวงศึกษาธิการเอง ก็มีความขัดแย้งในการที่จะโอนอำนาจการจัดการศึกษา ระดับก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษาและมัธยมศึกษาไปอยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนจังหวัด โดยกระทรวงศึกษาธิการในรูปแบบใหม่ จะทำหน้าที่กำกับดูแลกำหนดนโยบาย แผนงาน การจัดสรรงบประมาณ และมาตรฐานการศึกษาเป็นสำคัญ ราชการบริหารการศึกษาส่วนกลางจะไม่รับผิดชอบจัดการศึกษาเองโดยตรงในระดับประถมและมัธยมศึกษา แต่กระทรวงศึกษาธิการเองในขณะนั้นก็มีหน่วยงานที่รับผิดชอบดำเนินการทั้งในส่วนการกำหนดนโยบาย แผนงานไปพร้อมกับมาตรฐานการศึกษาและการจัดการศึกษาในสถานศึกษาเองโดยตรง ซึ่งขัดแย้งกับแนวทางที่เสนอโดยคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา ข้อขัดแย้งดังกล่าวนี้นำมาซึ่งข้อเสนอของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ที่ได้เปลี่ยนแปลงข้อเสนอโครงสร้างระบบบริหารการศึกษาในแผนการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2520 ข้อ 41 วรรคแรกเป็น

“ให้ส่วนราชการหรือหน่วยงานทั้งของรัฐ ของท้องถิ่น ของเอกชนและของต่างประเทศตามพันธกรณีระหว่าง ประเทศ ที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในประเทศไทย ซึ่งอยู่ในความควบคุมดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ จัด การศึกษาให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ นโยบาย แผนงาน โครงการ ข้อบังคับและระเบียบต่างๆ ที่เกี่ยวกับการ ศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด และให้กระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่ตรวจตรา และใช้มาตรการอันสมควรให้ส่วนราชการ และหน่วยงานดังกล่าวปฏิบัติตามนัยแห่งข้อกำหนดนี้”

ตามนัยของข้อกำหนดนี้ แสดงว่า จะไม่มีการรวม ความรับผิดชอบเกี่ยวกับการกำกับดูแลการจัดการศึกษาประชา บาลจากกระทรวงมหาดไทยมาอยู่ในความรับผิดชอบของ กระทรวงศึกษาธิการ และหน่วยงานในกระทรวงศึกษาธิการก็จะ ยังคงรับผิดชอบ ทั้งการกำหนดนโยบาย แผนงาน และการจัด การศึกษาโดยตรงของสถานศึกษาในสังกัด

2. ข้อขัดแย้งเรื่องการศึกษาเอกชน

สำหรับการศึกษาเอกชนซึ่งแนวปฏิรูปการศึกษา กำหนดให้เอกชนร่วมรับภาระจัดการศึกษาในระดับอื่นที่มีใช้ ระดับประถมศึกษา โดยการศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นการ ศึกษาภาคบังคับ ที่รัฐบังคับให้ประชาชนส่งบุตรหลานเข้ารับ

การศึกษา หากไม่จัดส่งจะมีความผิด ดังนั้น จึงเป็นความรับผิดชอบของรัฐบาลในการจัดการศึกษาระดับนี้ให้กว้างขวางและทั่วถึง ส่วนเอกชนจะร่วมรับภาระได้เฉพาะการจัดการศึกษาภาคบังคับ ที่มีคุณภาพสูง (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ การปฏิรูปการศึกษา (ฉบับย่อ) 2521 หน้า 26) ข้อเสนอดังกล่าวได้รับการคัดค้านจากเอกชนที่รับผิดชอบจัดการศึกษาระดับนี้ และหน่วยงานการศึกษาของรัฐที่กำกับดูแลการศึกษาเอกชน เหตุผลสำคัญที่อ้างคือ ขัดแย้งกับสิทธิเสรีภาพของประชาชนในการจัดการศึกษาและเลือกรับการศึกษา รวมทั้งนโยบายการเปิดโอกาสให้เอกชนร่วมรับภาระจัดการศึกษามาแต่อดีต และการศึกษาระดับนี้เป็นภารกิจหลักของสถานศึกษาเอกชนที่มีอยู่ในประเทศไทย ดังนั้น เพื่อบรรเทาข้อขัดแย้งและข้อคัดค้านดังกล่าว ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ข้อ 24 จึงได้ปรับข้อเสนอเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็น

“รัฐพึงเปิดโอกาสให้เอกชน ร่วมรับภาระจัดการศึกษา ได้ภายในขอบเขตที่รัฐกำหนด แต่รัฐจะต้องดูแลให้สถานศึกษาของเอกชน ทุกระดับ ทุกประเภท ทั้งที่จัดเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน และนอกโรงเรียน ดำเนินงานให้สอดคล้องกับนโยบาย แผนงานและโครงการทางการศึกษาของชาติ ทั้งนี้ การศึกษาที่เอกชนจัดนั้น จะต้องไม่แสวงหาผล

ทำไรเกินควร”

3. ข้อขัดแย้งเรื่องการระดมสรรพกำลังและการลงทุนทางการศึกษา

สำหรับการระดมสรรพกำลังและการลงทุนทางการศึกษานั้น ข้อเสนอสำคัญของการปฏิรูปการศึกษา คือ “ให้รัฐบาลจัดสรรงบประมาณทางการศึกษาอย่างน้อยประมาณร้อยละ 21 ของงบประมาณของประเทศ หรือประมาณร้อยละ 4 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศเป็นเวลาติดต่อกันในช่วงเวลาของการปฏิรูปการศึกษาซึ่งกินเวลาประมาณ 7 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2520 ถึง พ.ศ. 2526” ...การพิจารณาจัดเก็บภาษีเฉพาะอย่างเพื่อการศึกษา จากผู้ประกอบการอาชีพอิสระ เช่น ทนายความ แพทย์ เป็นต้น ... และการพิจารณาออกพันธบัตรเพื่อการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ การปฏิรูปการศึกษา (ฉบับย่อ) 2521 : น. 32 และ 35) ข้อเสนอดังกล่าวพบว่า แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 ข้อ 54-61 ได้นำมา กำหนดเป็นแนวทางกว้าง ๆ ที่มีให้มีการระบุเฉพาะเจาะจง และจากการติดตามผลที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ จัดทำใน พ.ศ. 2531 ก็พบว่ามิได้มีการนำไปกำหนดเป็นแนวปฏิบัติ หรือผลการปฏิบัติออกมา อาจจะเนื่องจากการดำเนินงานดังกล่าวเป็นเรื่องนอกขอบข่ายหน่วยงานที่รับผิดชอบจัดการศึกษา และการเพิ่มงบประมาณและเพิ่มการจัดเก็บภาษีมา

เพื่อใช้จัดการศึกษาเป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อหน่วยงานราชการอื่น และมีประชาชนที่เกี่ยวข้องจำนวนมาก ทั้งเป็นเรื่องที่อาจกระทบต่อเสถียรภาพของรัฐบาลได้ รัฐบาลแต่ละยุคจึงดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวด้วยความระมัดระวัง

ผลสำเร็จที่น่าภาคภูมิใจ

การดำเนินการปฏิรูปการศึกษาที่ดำเนินการมาทั้ง 3 ครั้ง ครั้งแรกในสมัยรัฐบาลที่ 5 ครั้งที่ 2 ในช่วง พ.ศ.2517-2521 และในช่วงปัจจุบัน โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ.2517 –2521 แม้จะถูกระงับการดำเนินงานลงในบางครั้ง และแม้จะมีการนำไปปฏิบัติอย่างไม่ครบถ้วนทั้งระบบ และกระบวนการ อันทำให้ผลการดำเนินงานไม่บรรลุตามเจตนารมณ์ของการปฏิรูปก็ตาม แต่การนำบางส่วน of ข้อเสนอไปปฏิบัติก็มีส่วนเปลี่ยนแปลงแนวการจัดการศึกษา และเกิดผลดีแก่วงการศึกษาไทยอยู่หลายประการ เช่น ทำให้ความเหลื่อมล้ำทางโอกาสและคุณภาพการศึกษาลดลง มีการมอบอำนาจไปสู่ส่วนจังหวัดและอำเภอมากขึ้น มีการขยายการศึกษามากขึ้น และมีผู้รับโอกาสทางการศึกษามากขึ้น ซึ่งจัดได้ว่าเป็นผลสำเร็จจากการดำเนินงานและปฏิบัติตามแนวดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาที่ได้กำหนดขึ้น นอกจากนี้ การดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาในครั้งนั้นยังมีสิ่งที่เป็นผลสำเร็จที่น่าภูมิใจและควรกล่าวถึง คือ

1. การปฏิรูปการศึกษาในครั้งนั้น นับเป็นครั้งแรกที่มีการระดมนักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้มีประสบการณ์ในสาขาวิชาต่างๆ มาร่วมกันพิจารณาจัดทำข้อเสนอ มาตรการและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาอย่างกว้างขวาง และเป็นจำนวนมาก ผู้ทรงคุณวุฒิเหล่านี้ได้ทำงานอย่างสอดประสานสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ และกระบวนการ ทั้งดำเนินการพิจารณาเรื่องต่างๆ อย่างละเอียดรอบคอบเป็นระบบ ตั้งแต่การเก็บรวบรวมข้อมูลการศึกษาและวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมทางการศึกษา การศึกษาและวิเคราะห์ระบบการศึกษา ตลอดจนผลกระทบต่างๆ ในลักษณะบูรณาการ ซึ่งการร่วมมือดำเนินการในลักษณะดังกล่าวหาไม่ได้ง่ายนักในระบบบริหารการศึกษา ระบบราชการ และระบบสังคมไทย

2. แนวปฏิรูปการศึกษาต่างๆ ที่นำเสนอ ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจากมุมมองของนักวิชาการ และผู้ทรงคุณวุฒิไทย โดยมิได้อ้างอิงหลักการหรือทฤษฎีของต่างประเทศ หรืออาศัยผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศเลย ข้อเสนอบางอย่างอาจจะตรงหรือคล้ายคลึงกับหลักการ และวิธีการที่มีปฏิบัติอยู่ในต่างประเทศบ้าง ก็เป็นสิ่งที่เห็นพ้องกันโดยบังเอิญ หรือเป็นสิ่งที่เน้นหลักสากลที่ยึดถือว่าดี และควรนำมาปฏิบัติ

นอกจากนี้ก็ยังมิมีข้อสังเกตอีกว่า การดำเนินการปฏิรูปการศึกษาที่จัดทำตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีอยู่ 3 ครั้งดังกล่าว โดยครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 5 ครั้งที่ 2 ในช่วง

พ.ศ.2517-2521 และครั้งที่ 3 คือ ครั้งปัจจุบัน ทั้ง 3 ครั้งนี้ล้วนแล้วแต่ดำเนินการโดยคณะบุคคล และองค์กรภายนอกกระทรวงศึกษาธิการทั้งสิ้น กล่าวคือ ในครั้งแรกสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ผู้รับผิดชอบดำเนินการปฏิรูปการศึกษาคือ สมเด็จพระยาตราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย และสมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรส ประมุขของสงฆ์ ซึ่งการดำเนินการครั้งนั้นมุ่งประสานการจัดการศึกษาโดยฆราวาส และโดยสงฆ์ให้สอดคล้องประสานกัน และสามารถขยายการศึกษาไปยังส่วนภูมิภาคได้ทั่วถึง ส่วนครั้งที่ 2 ในช่วง พ.ศ.2517-2521 คือ คณะกรรมการวางแผนพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา และคณะกรรมการร่างแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ.2520) โดยมีสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติเป็นสำนักงานเลขานุการ สำหรับการปฏิรูปการศึกษาครั้งปัจจุบันก็เช่นเดียวกัน การดำเนินงานวางแผนปฏิรูปการศึกษา ด้วยการจัดทำร่างพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ เป็นการดำเนินงานของคณะกรรมการ และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ส่วนการวางมาตรการการดำเนินงานตามแนวปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาตินั้น เป็นการดำเนินงานของคณะกรรมการบริหาร และสำนักงานปฏิรูปการศึกษาซึ่งมีฐานะเป็นองค์กรอิสระจัดทำขึ้นเป็นการเฉพาะเพื่อการนี้ การที่ใช้อองค์กรภายนอกกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ดำเนินการดังกล่าว อาจเป็นเพราะการปฏิรูปการศึกษาเป็นสิ่งที่จะต้องมีการดำเนินการ

เปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง จึงต้องการความคิด และการ
ดำเนินการอย่างเป็นอิสระ ไม่ตกอยู่ใต้อาณัติของผู้มีอำนาจ นอก
จากนี้ องค์กรและบุคคลที่ดำเนินการจะต้องเป็นผู้ที่ไม่มี
ประโยชน์ได้เสียจากการกำหนดแนวดำเนินการปฏิรูปการศึกษา
ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างอิสระอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ “คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ วก. 10/2518 เรื่อง ให้ใช้หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2518” สั้ ง ฃ วั น ที่ 8 มกราคม 2518.

_____ . “คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ วก. 612/2533 เรื่อง ให้ใช้หลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533)” สั้ ง ฃ วั น ที่ 10 สิงหาคม 2533.

_____ . กรมวิชาการ **คู่มือหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521**, กรุงเทพมหานคร : 2520.

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. **แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520**. กรุงเทพมหานคร : ศรีเมืองการพิมพ์.

_____ . การติดตามผลการดำเนินงานตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2531.

_____ . “การศึกษาไทยในรอบ 200 ปี” ในวารสารการศึกษาแห่งชาติ ปีที่ 18 ฉบับที่ 4 (เมษายน-พฤษภาคม 2525).

คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา **การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม เรื่อง การปฏิรูปการศึกษา (ฉบับย่อ) และแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย 2521.

_____ . **การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม เรื่อง โครงสร้างระบบบริหารการศึกษา และการกระจายอำนาจการบริหาร**

การศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2521.

_____. การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม เรื่อง โครงสร้างเนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนรู้. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2521.

_____. การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม เรื่อง ครูและบุคลากรทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2521.

_____. การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม เรื่อง ความเสมอภาคทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2521.

_____. การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม เรื่อง การระดมสรรพกำลังและการลงทุนทางการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2521.

_____. การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม เรื่อง การใช้สื่อมวลชนเพื่อการศึกษ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2521.

_____. การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม เรื่อง การศึกษานอกโรงเรียน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, 2521.

_____. การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม เรื่อง แนวทางปฏิรูปการศึกษาสำหรับรัฐบาลในอนาคต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบ, 2518.

ประยูร ศรีประสาธน์. “สาระสำคัญบางประการในแผนการศึกษาแห่งชาติ (อดีตถึงปัจจุบัน)” ใน **กำแพง พลาญกูร** หน้า 131-185. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โรงเรียนสตรีเนติศึกษา. 2520.

_____. “สาระสำคัญบางประการในแผนการศึกษาแห่งชาติ” ใน **วารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ** (เมษายน-พฤษภาคม 2520) หน้า 27-104.

ประยูร ศรีประสาธน์ และมัทธนา สุขเพสท์. “ความเป็นมาของแผนการศึกษาแห่งชาติ” ใน **วารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ**, (เมษายน-พฤษภาคม 2520) หน้า 18-26.

ไพยม วรรณศิริ “เบื้องหลังการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520” ใน **วารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ** (เมษายน-พฤษภาคม 2520) หน้า 1-17.
